

Izvorni znanstveni rad
UDK 1 Hobbes, T.
321.01
Primljeno: 30. listopada 2009.

Hobbesova teorija autorizacije II.

LUKA RIBAREVIĆ*

Sažetak

U *Hobbesovoj teoriji autorizacije I.* pokazano je na koji način Hobbes teorijom autorizacije uspijeva razriješiti poteškoće koje su u prethodnim formulacijama njegove znanosti o politici opterećivale problem stvaranja države pojmijene kao dvostruko impersonalan aparat vlasti koji počiva na predstavničkom odnosu suverena i podanika. U ovom tekstu** autor preispituje i pristup i zaključke svog istraživanja kritičkim razmatranjem tumačenja Hobbesova shvaćanja predstavništva Quentina Skinnera i Hanne Pitkin. U svojim recentnim radovima Skinner je pokušao pokazati da se ono mora interpretirati, prije svega, kao sredstvo u ideološkom sukobu republikanaca i monarhista u Engleskoj Hobbesova vremena. Hanna Pitkin je pak dovela u pitanje predstavnički karakter suverene vlasti. U razlici spram njih autor obrazlaže tezu da se teorija autorizacije ne može razumjeti bez njezina razmatranja u širem okviru Hobbesove znanosti o politici, dovodeći je u vezu s ostalim važnim problemskim sklopovima te znanosti poput prava kažnjavanja, odnosa prava suverena i slobode podanika te dužnosti suverena. Tumačenjem teorije autorizacije prvenstveno kao dijela sustava uvjetovanog logikom cjeline izlaganja koju i sam oblikuje nastoji se pokazati da je autorizacijom zasnovan odnos suverena i podanika, unatoč tome što je jednostranim ovlaštenjem podanika uspostavljen suveren koji nema pravnih obveza prema njima, doista određen predstavničkom logikom.

Ključne riječi: teorija autorizacije, suverenost, suveren, podanici, vlast, moć, država, Hobbes, Quentin Skinner, Hanna Pitkin, Jean Hampton

* *Luka Ribarević*, znanstveni novak na Fakultetu političkih znanosti i asistent na predmetima Povijest političkih ideja i Teorija države.

** Prikazani rezultati proizašli su iz istraživanja u sklopu znanstvenog projekta "Država, društvo i političko-ekonomski razvoj" koji se provodi uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH.

Uvod

U prvom dijelu ovog teksta pomno su razmotreni razlozi uvođenja teorije autorizacije u Hobbesovu znanost o politici. Na temelju usporedbe s ranijim formulacijama te znanosti nastojao sam pokazati da su promjene u argumentaciji koje donosi *Levijatan* bile rezultat potrage za rješenjem poteškoća koje su prethodno opterećivale problem inkorporacije, pretvaranja nepovezanog mnoštva u jedinstveno političko tijelo – državu. U skladu s takvim tumačenjem teorija autorizacije ima ključnu ulogu u Hobbesovoj teoriji države. Riječ je o središnjem teorijskom sklopu kojim je temeljni politički odnos, onaj suverena i podanika, određen kao *predstavnički* odnos.

Prigovori takvom tumačenju teorije autorizacije u sekundarnoj literaturi dolaze iz dva glavna smjera. Prvi tip prigovora odnosi se na *pristup istraživanju*, a precizno je formuliran u recentnim radovima Quentina Skinnera u kojima se teorija autorizacije tumači, prije svega, kao instrument u ideološkom sukobu oko mjesta suverenosti u Engleskoj četrdesetih godina 17. stoljeća. Naglašavajući prvenstveno povijesni, političko-teorijski kontekst nastanka Hobbesove znanosti o politici kao primarnu varijablu u tumačenju teksta, Skinner polazi od pretpostavke da se immanentnom interpretacijom teksta ne može utvrditi prava namjera autora, pa tako ni smisao samog djela.¹

¹ Dva vodeća suvremena centra za izučavanje Hobbesova mišljenja u svojim su istraživanjima razvila bitno različite pristupe tumačenju teksta. Riječ je o povijesnom pristupu škole povijesti političkih ideja sveučilišta u Cambridgeu, predvođene Quentinom Skinnerom i nehistoricističkoj povijesti političke filozofije grupe sa Sorbonne, okupljene oko Yves-Charlesa Zarka. Specifičnost Skinnerova pristupa očituje se u važnosti koja se pridaje povijesnome, intelektualnome i diskurzivnom kontekstu nastanka teksta koji se tumači. Tek se situiranjem teksta u kontekst može ispravno utvrditi što je autor namjeravao činiti kada je tekst pisao. Iz čega pak slijedi da se autorova intencija, bez razumijevanja koje nema primjerenog pristupa tekstu, otkriva primarno kroz njegov dijalog s neposrednim, povijesno determiniranim okruženjem unutar kojeg pišući djeluje. Ocijenivši Skinnerov način tumačenja klasičnih tekstova političkog mišljenja rafiniranim tipom historicizma koji dovodi u pitanje samo postojanje političke filozofije, Zarka se zalaže za pristup u kojem se ključni tekstovi interpretiraju kao dio žive filozofijske tradicije. Konkretno, Hobbesov sustav moguće je razumjeti samo ako mu se pristupi kao racionalnom filozofijskom sustavu koji nije svodljiv na okolnosti konteksta u kojem je nastao. Iako povijesni kontekst valja uvažiti, njime se ne može objasniti filozofijski sadržaj djela – pojmovi koji se odnose na prirodu, vrijednost i cilj politike. Razumijevanje teksta kao što je *Levijatan* stoga zahtijeva da mu se pristupi ne samo kao povijesnom tekstu čije tumačenje podrazumijeva pomni rad povjesničara već, prije svega, kao filozofijskom djelu čije pojmove istražujemo s obzirom na probleme i potrebe vlastitog vremena. Diskusija Cambridgea i Sorbonne o metodološkim načelima tumačenja Hobbesova djela pregnantno je prikazana u knjizi *Hobbes, The Amsterdam Debate*, koja sadrži tekstove dvojice najeminentnijih predstavnika tih škola, Quentina Skinnera i Yves-Charlesa Zarka (Skinner/Zarka, 2001).

Stoga razloge za uvođenje teorije autorizacije ne treba tražiti u unutarnjoj strukturi Hobbesove argumentacije, nego prvenstveno u polemičkoj intenciji autora, osvjedočenog neprijatelja “demokratske gospode” (Hobbes, 1990: 26). Zbog tog je razloga promjene u strukturi argumentacije koje donosi *Levijatan* potrebno tumačiti u svjetlu ranijih teorijskih rješenja koja tu intenciju jasno izražavaju, a ne kao *novum* kojim se bitno mijenja smisao Hobbesove teorije države. Drugim riječima, teorija autorizacije nije preoblikovala Hobbesovu znanost o politici, nego je, naprotiv, u skladu s logikom te, već dovršene znanosti prilagođena potrebi ideološke konfrontacije s protivnicima apsolutne monarhije.

Na drugi tip prigovora, koji se odnosi na *zaključke istraživanja*, nailazimo u radovima Hanne Pitkin. Istražujući Hobbesovo poimanje predstavništva, Pitkin je došla do zaključka da se, zapravo, radi o zamci. U *Levijatanu* nalazimo puko formalno određenje predstavništva kojim se, u konačnici, sva prava daju predstavniku, a sve obveze zapadaju predstavljenoga. Pitkin smatra kako je vjerojatan razlog takvom određenju predstavništva Hobbesova želja da pod krinkom nečeg poželjnog proturi apsolutističku teoriju države. Kao i u kontekstualnoj perspektivi Hobbesova teorija autorizacije shvaćena je kao osnova političkog predstavništva čiji se sadržaj značajno razlikuje od onoga što se pod tim pojmom obično razumijeva.

U razlici spram takvih tumačenja nastojat ću pokazati da Hobbes teorijom autorizacije na primjeren način izražava složenu narav odnosa između suverena, države i podanika, uvjetovanu logikom cjeline argumentacije u *Levijatanu*. Dok se u prvom dijelu ovog teksta teorija autorizacije razmatrala sa stajališta prevladavanja unutarnje nekoherencije Hobbesove znanosti o politici prije 1651, ovdje će se prvenstveno analizirati kao ključan teorijski sklop u *Levijatanu*. U kritičkom dijalogu sa Jean Hampton pokušat ću obrazložiti tezu da je teorija autorizacije osnova za koncepciju političkog predstavništva koja, iako specifična, nije tek formalne prirode. Pritom ću se oslanjati na različite elemente Hobbesove znanosti o politici važne za razumijevanje značenja koje u toj znanosti ima moment društvenog sporazuma, odnosno teorija autorizacije u njegovu središtu. Time ću pokazati da je teorija autorizacije integralan dio teorijskog sustava koji istovremeno osvjetljava i njime biva određen, pa je stoga nije moguće primjerenom razumjeti ako joj se pristupa tek kao oružju u ideološkom sukobu.

Skinnerovo kontekstualno tumačenje teorije autorizacije

Quentin Skinner ne dvoji o važnosti teorije autorizacije za Hobbesovu znanost o politici, ali i općenito za poimanje države kao modernog političkog projekta. U prvom dijelu teksta vidjeli smo da je za Skinnera autorizacija “ključan koncept”, “jedan od najvažnijih teorijskih pomaka” koji *Levijatan* razlikuju od *De Cive*, Hobbesov “najizvorniji doprinos teoriji države” (Skinner, 2002a: 183). Kada se međutim

pita o Hobbesovim razlozima inkorporacije takve teorije u sustav, Skinner zazire od objašnjenja koja uzroke traže u logici samog sustava. Polazeći od toga da je Hobbesova poruka “žestoko polemička” (Skinner, 2002a: 206), Skinner odlučuje ostaviti po strani “pomalo spekulativne hipoteze koje vrve pretpostavkama”, a koje razloge nalaze u manjkavostima ranijih inačica sustava, i nastoji dokazati da je Hobbesova glavna namjera diskreditirati pobornike parlamenta “demonstrirajući da je moguće prihvatiti temeljnu strukturu njihove teorije a da se ni najmanje ne prihvatiti bilo koja od radikalnih implikacija koje su iz nje izveli” (Skinner, 2007: 161).² Temeljna je naime Skinnerova teza da u *Levijatanu* ne nalazimo prvu teoriju političkog predstavnštva, nego da se radi o “kritičkom komentaru niza postojećih teorija”, posebice već potpuno razvijene teorije predstavničke vladavine koju su ponudili “parlamentarni suparnici monarhije Stuarta”. *Levijatan* se kroz Skinnerovu optiku čita kao ideološki angažirana politička rasprava (Skinner, 2005: 155), koncipirana kao napad na teoriju političkog predstavnštva koju su protivnici Charlesa I. oblikovali i počeli objavljivati neposredno prije izbijanja engleskoga građanskog rata u jesen 1642.

Oslanjajući se prvenstveno na glavnu političku raspravu Henrya Parkera, najznačajnijeg teoretičara iz te skupine, *Observations upon some of his Majesties late Answers and Expresses* iz 1642, Skinner u glavnim crtama rekonstruira parlamentarnu teoriju političkog predstavnštva koja je u konačnici stremila opravdanju suverenosti parlamenta. Ona polazi od uvida da u prirodi postoje samo slobodne za-

² Tezu da se teorija autorizacije ne može razumjeti izvan konteksta političke rasprave o ustrojstvu engleske vladavine koja se u to vrijeme vodila nalazimo već u knjizi Deборе Baumgold *Hobbes's political theory* (Baumgold, 1988). Po njezinu sudu, ukoliko se teorija autorizacije razmatra *in abstracto*, tada uopće nije jasno zašto je Hobbes napustio ranije shvaćanje suverenosti, formulirano u *De Cive*, koje je manje sporno i stoga uvjerljivije. Teoriju autorizacije treba pokušati tumačiti imajući prvenstveno na umu ne cjelinu argumentacije, nego svrhu koju je njome trebalo ostvariti. A ona se sastoji u učinkovitom odgovoru na političke argumente koji su podupirali izazov parlamenta kruni. Riječ je o neotuđivom pravu na samoobranu, o autorizaciji i o s njom povezanom konceptu predstavnštva kojima se preispituje konstitucionalno pitanje odgovornosti suverena (Baumgold, 1988: 37-40). Hobbesova teorija autorizacije u *Levijatanu* nije ništa drugo doli odgovor na već razvijenu teoriju autorizacije pristaša parlamenta kojom se ugrožava apsolutna suverenost monarha. Pritom je Hobbesov glavni cilj pokazati da autorizacija “zapravo isključuje odgovornost; a predstavnštvo, daleko od toga da bude osnova prava na neovisnu vlast, puka je analitička značajka suverenosti” (Baumgold, 1988: 38). Parlament ne može predstavljati engleski narod jer on postoji samo kroz osobu suverena. A samim time suveren ne može biti odgovoran. Suveren to, strogo uzevši, nema kome biti: odgovornost narodu zapravo je odgovornost samome sebi i stoga uopće nije odgovornost. Dakle predstavnički odnos, za koji parlament tvrdi da ga vezuje uz engleski narod, ne može biti temelj suverenosti. Upravo obratno, predstavnštvo je, pokazuje Hobbes, nužno obilježje suverene vlasti, svaki je suveren predstavnik, a suverenost i predstavnštvo su sinonimi (Baumgold, 1988: 45).

jednice, a izvorna vlast u takvim zajednicama pripada narodu. Prema Parkeru, taj se narod mora smatrati slobodnim *autorom* svake vlasti kojoj se kasnije može podvrći. Utoliko stvaranje političke vlasti podrazumijeva javni pristanak izražen u obliku sporazuma kojim narod tu vlast prihvaća kao zakonitu. Narod je sposoban pravno djelovati i podvrgnuti se vladavini jer ga je moguće promatrati ne samo kao puki zbroj individua, nego i kao *universitas* ili političku korporaciju. Kao slobodan autor svake vlasti narod je uvijek iznad svog vladara. Zbog toga je u stanju vladaru vlast povjeriti uvjetno, a vladar je ta stroga, sporazumom utvrđena ograničenja dužan poštovati. Iz čega proizlazi da je odnos između svakog vladara i njegova naroda koncipiran kao fiducij (Skinner, 2005: 155-159).

Kako bi osigurao svoju suverenost nasuprot presezanjima vladara, narod je autorizirao javne skupštine da ga predstavljaju i vladaju u suradnji s kraljem, ograničavajući na taj način njegovu vlast. Ovlastivši parlament da “govori i djeluje u njihovo ime, oni su stvorili skupštinu koja je živa i točno proporcionalna reprezentacija njihova stvarnog tijela u cjelini” (Skinner, 2005: 164). Upravo zato parlament ne može djelovati protiv interesa naroda, njegov glas identičan je glasu naroda. Zaključak o ustrojstvu engleske vladavine, koji Parker i drugi pobornici parlamenta izvode iz navedenih teza, jest da je “mješovita monarhija najbolji i najstabilniji oblik vladavine” (Skinner, 2005: 165). Kako će sukob između parlamenta i kralja u Engleskoj jačati, tako će i taj zaključak dobivati sve zaoštreniji oblik: od prevlasti parlamenta nad kraljem do teorije suverenosti parlamenta.

Te su zaključke osporavali, s različitih stajališta, zagovornici teorije o božanskom podrijetlu vlasti i leveleri, ali njihov najodlučniji protivnik, nastavlja Skinner, bio je upravo Hobbes. Njegovo shvaćanje prirodnog stanja izravno je suprotstavljeno ideji o izvorno slobodnim zajednicama u kojima sva vlast pripada narodu. U prirodnom stanju nema nikakvog naroda, postoji samo mnoštvo nepovezanih pojedinaca koji se neprekidno međusobno sukobljavaju. Prema tome, narod ne može biti stranka sporazuma o pokoravanju. Uspostava vladavine posljedica je isključivo međusobnih sporazuma između svih članova tog mnoštva. Novost koju donosi *Levijatan* tiče se, prije svega, sadržaja tih sporazuma. Te promjene, prema Skinneru, izvedene su kako bi se što učinkovitije suzbili politički zahtjevi parlamentarne strane u konstitucionalnom sukobu.

Hobbes prihvaća tezu da “sve zakonite vladavine moraju biti izričito autorizirane” (Skinner, 2005: 170). No kako vladara ne može autorizirati narod, to čini svaki pojedini pripadnik dotad nepovezanog mnoštva zasebno, priznajući time svaki čin vladara kao svoj vlastiti. Iz čega Hobbes dalje izvodi da narod ne može biti iznad vladara, da se vlast vladara ne može sporazumno ograničiti i, konačno, da se vladar ne može smijeniti, kazniti ili pogubiti zbog nepoštovanja uvjeta pod kojima je sporazum o pokoravanju sklopljen. U pogledu statusa parlamenta unutar monar-

hije Hobbesovo je stajalište “začudujuće reakcionarno” (Skinner, 2005: 176). Nasuprot parlamentarnim teoretičarima, Hobbes smatra da sve podanike može jednako dobro predstavljati i skupština i jedan čovjek. Ukoliko je monarh taj koji je ovlašten od strane podanika da djeluje kao njihov isključivi predstavnik, tada je uloga parlamenta, koji monarh po volji saziva i raspušta, tek savjetodavna. Mješovita vladavina, u kojoj monarh dijeli suverenost s parlamentom, nije stabilan oblik vladavine i neizbježno vodi u građanski rat.

Hannah Pitkin: formalističko poimanje predstavništva u *Levijatanu*

U klasičnoj studiji o pojmu predstavništva Hanna Pitkin “problem Thomasa Hobbesa” posvećuje zasebno poglavlje (Pitkin, 1967: 14-37). Za razliku od Skinnera u žarištu njezina tumačenja nije povijesni kontekst nastanka Hobbesove znanosti o politici, nego reduktivni i formalni karakter njegova shvaćanja predstavništva. Iako smatra da je Hobbes prvi engleski i uopće jedini veliki politički teoretičar (Pitkin, 1967: 14, 4) koji se sustavno posvetio problemu predstavništva i u čijem glavnom teorijskom djelu predstavništvo ima središnju ulogu (Pitkin, 1967: 14), Pitkin nastoji pokazati da je njegovo određenje predstavništva neadekvatno jer se oslanja isključivo na “formalne sporazume koji mu prethode i pokreću ga: na autorizaciju, davanje ovlaštenja za djelovanje” (Pitkin, 1967: 11), ostavljajući po strani ostale aspekte onoga što uobičajeno razumijevamo pod pojmom predstavništva.³ Svrha je takve definicije predstavništva, zaključuje Pitkin, stvaranje svojevrstne opsjene koja u argumentaciji “služi uglavnom da pojača apsolutnu suverenost” (Pitkin, 1967: 53).

Pitkin ocjenjuje da je teorija predstavništva u *Levijatanu* formalistička jer se njezin “određujući kriterij nalazi izvan same djelatnosti predstavljanja” (Pitkin, 1967: 59), u aktu autorizacije kojim se predstavnički odnos uspostavlja. Iz čega slijedi da “sve što je učinjeno nakon prikladnog ovlaštenja i u njegovim granicama po definiciji čini predstavljanje” (Pitkin, 1967: 39). Takva koncepcija predstavništva posve je u korist predstavnika koji ovlaštenjem stječe nova prava, a predstavljeni samo nove obveze, sadržane u dužnosti da se djelovanje predstavnika prizna kao svoje vlastito (Pitkin, 1967: 39). Predstavnik je naprosto onaj koji je ovlašten da djeluje u ime predstavljenoga. Budući da spram njega nema nikakvih obveza, predstavnik je *slobodan* (Pitkin, 1967: 20).

³ Radi se o tome da pojam predstavništva upućuje na pitanje o tome kakav predstavnik treba biti da bi se uopće mogao nazvati predstavnikom. No još je važnije da se uz djelatnost predstavljanja vezuje i postojanje nekih standarda i očekivanja u pogledu onoga što predstavniku valja činiti. Drugim riječima, predstavnički odnos podrazumijeva ne samo zadovoljenje formalnih uvjeta kojima se predstavništvo uspostavlja nego, prvenstveno, postojanje obveza predstavnika prema predstavljenom koje trebaju biti ispunjene kako bi se taj odnos doista mogao smatrati predstavničkim (vidi Pitkin, 1967: 61-143).

Tako formulirana teorija autorizacije, kao osnova shvaćanja političkog predstavništva, ima važnu ulogu u Hobbesovu specifičnom nauku o dužnostima suverena.⁴ Budući da je, kao i svaki drugi čovjek, podvrgnut prirodnim zakonima, suveren ima dužnosti koje iz tih zakona proizlaze. Iako se tiču njihove dobrobiti, to nisu dužnosti prema podanicima, nego prema Bogu, autoru tih zakona. Da suverena uz podanike ne vežu nikakve dužnosti, nedvosmisleno proizlazi iz teorije autorizacije prema kojoj je predstavnički odnos uspostavljen jednostranim i ireverzibilnim aktom ovlaštenja predstavnika od strane predstavljenoga. Zahvaljujući tome Hobbes može u svoju znanost o politici uklopiti nauku o dužnostima suverena, a da pritom državu ne izloži opasnosti u kojoj bi se našla njezina stabilnost priznavanjem podanika kao one instance koja ima pravo procjenjivati način na koji suveren te dužnosti ispunjava (Pitkin, 1964b: 483).

Pitkin smatra da Hobbes, nazivajući suverena predstavnikom i dodjeljujući tom predstavniku dužnosti, kod čitatelja nastoji pobuditi pozitivna očekivanja u pogledu načina na koji bi suveren trebao djelovati. No kada se teorija autorizacije promotri u širem kontekstu Hobbesove znanosti o politici, čija je središnja figura suveren koji nema obveza spram podanika od kojih je vlast primio nepovratno, tada postaje jasno da ta očekivanja ne mogu biti ispunjena. Hobbesova je koncepcija predstavništva, zaključuje Pitkin, "parcijalna, formalna i lišena sadržaja" (Pitkin, 1967: 34).

Pred nama su dvije različite vrste tumačenja Hobbesove teorije autorizacije kojima se dovode u pitanje teze iznesene u prvom dijelu ovoga rada. Nedvojbeni doprinos Skinnerova pristupa očituje se u preciznom historiografskom utvrđivanju prostora u kojem se mora razvijati bilo koje tumačenje Hobbesove znanosti o politici. Hobbesov sukob s pristalicama parlamenta bitno je utjecao na oblikovanje te znanosti i sasvim je plauzibilno pretpostaviti da je teoriju autorizacije uklopio u svoj sustav nastojeći na taj način umanjiti utjecaj njihove, prethodno već razvijene, teorije političkog predstavništva, jednako tako zasnovane na konceptu autorizacije. No takvo tumačenje, budući da se zadovoljava objašnjenjem antirepublikanske intencije autora, ne posvećuje dovoljnu pažnju internoj logici same teorije. U takvom se pristupu ključni pojmovi Hobbesove znanosti o politici, poput slobode (Skinner, 1998; 2002a; 2006; 2008) i države (Skinner, 2002b: 368-413), pa i sama teorija autorizacije, izoliraju iz sustava i suprotstavljaju republikanskom shvaćanju. Time se ostavlja

⁴ Tu ulogu Pitkin ispituje u sklopu razmatranja odnosa teorije autorizacije i četiriju važnih problemskih čvorišta Hobbesove znanosti o politici. Pored nauka o dužnostima suverena to su inkorporacija podanika i suverena u jedinstveno političko tijelo, modaliteti prijenosa prava i moći te konstrukcija obveze poslušnosti (Pitkin, 1964b: 466-484). Pritom Pitkin pokazuje da je teorija autorizacije doprinijela razrješavanju poteškoća u svakom od tih teorijskih sklopova. Što znači da se ona ne može tumačiti kao izvanjski dodatak već dovršenom sustavu čije je značenje moguće dokučiti jedino sa stajališta polemičke intencije autora.

po strani razmatranje složenog odnosa teorije autorizacije s cjelinom argumentacije Hobbesove znanosti o politici. Posljedica je toga nepropitivanje načina na koji teorija autorizacije mijenja cjelinu Hobbesove znanosti o politici, a ne samo njegovu definiciju države.

Dok Skinner izravno osporava mogućnost shvaćanja teorije autorizacije kao sastavnog dijela sustava kojim se razrješuju neke njegove bitne poteškoće, Pitkin dovodi u pitanje tumačenje teorije autorizacije kao osnove istinskog političkog predstavništva. Ono što im je zajedničko, bez obzira na bitne razlike koje razdvajaju njihove perspektive, jest uvjerenje da je Hobbesova teorija političkog predstavništva rafinirana iluzija u službi specifične ideološke pozicije, obrane apsolutizma.

U kritičkom propitivanju njihovih doprinosa tumačenju Hobbesove znanosti o politici krenut ću od analiza Hanne Pitkin. Kritički ću preispitati njezin zaključak da uklapanjem teorije autorizacije, i na njoj utemeljene koncepcije političkog predstavništva, u širi teorijski okvir Hobbesova političkog sustava predstavništvo nestaje, a čitatelj ostaje prevaren (Pitkin, 1967: 37). Nastojat ću pokazati da se, upravo obratno, takvim razmatranjem teorije autorizacije, kao sastavnog dijela Hobbesove teorije države, može pokazati da političko predstavništvo u *Levijatanu*, iako sasvim specifično određeno, ne može biti shvaćeno kao puka iluzija. Pritom ću se osloniti na tumačenje Jean Hampton koja je u knjizi *Hobbes and the Social Contract Tradition* jasno pokazala da se odnos suverena i podanika u *Levijatanu*, neovisno čak i o Hobbesovoj intenciji, ne može misliti po modelu gospodara i roba.

Jean Hampton: agencijski odnos suverena i podanika

Rekonstrukcijom argumentacije u prva dva dijela *Levijatana* Hampton želi pokazati da Hobbes ne uspijeva izvesti željeno rješenje za nevolju prirodnog stanja. To bi bio apsolutni suveren kojeg karakterizira posjedovanje moći dovoljne da odlučuje o svim pitanjima u državi, uključujući i ono najvažnije, a to je hoće li ostati na vlasti. Iz takve definicije suverena slijedi zaključak od kojeg, naglašava Hampton, Hobbes ne zazire: odnos suverena i podanika jednak je odnosu gospodara i roba; “za Hobbesa rat je završen samo tada kada su svi, izuzev jednoga, učinjeni robovima zapovijedi tog jednoga” (Hampton, 1986: 104). U tom pogledu *Levijatan* ne donosi nikakve novosti u odnosu na *De Cive*. Prema Hampton, smisao autorizacije, kada se uzme u obzir upotreba tog koncepta u cijelom *Levijatanu*, ne razlikuje se od odustajanja od prava (Hampton, 1986: 118), to je “čin porobljavanja”, a država nije ništa drugo doli “unija robova (iako voljnih) unutar volje njihova gospodara” (Hampton, 1986: 122). No, priznaje Hampton, problem stvara XVI. poglavlje, u kojem je autorizacija strogo određena kao pravni pojam koji podrazumijeva ovlaštenje predstavnika od strane predstavljenoga na način koji ne uključuje nepovratno odustajanje predstavljenoga od prava koja su predmet ovlaštenja (Hampton, 1986: 128). Prema

njezinu sudu, radi se o hotimičnoj značenjskoj ambivalenciji koju Hobbes unosi kako bi prikrio činjenicu da u *Levijatanu* ne nalazimo “uspješnu geometrijsku dedukciju apsolutne suverenosti” (Hampton, 1986: 206).

Problem u argumentaciji nastaje zato što nije moguće pomiriti apsolutnu suverenost, nužnu za trajno prevladavanje prirodnog stanja, i prirodno pravo čiju jezgru podanici zadržavaju i u građanskom stanju. Drugim riječima, iz antropoloških pretpostavki na kojima počiva Hobbesova znanost o politici, a koje se odnose, prije svega, na predominaciju strasti za samoodržanjem, nije moguće izvesti onakav tip vlasti za koji Hobbes smatra da je nužan kako bi se čovjeka zaštitilo od njegove vlastite prirode. Naime ako svaki čovjek u državu unosi svoje neotuđivo pravo na samoodržanje, tada suveren ne može odlučivati o svim pitanjima u državi, pa tako ni o najvažnijem od njih. Podanici će se suverenu pokoravati samo onda kada to pokoravanje ne ugrožava njihovu egzistenciju. A upravo su oni ti koji prosuđuju kada je njihov život doveden u pitanje. Iz čega slijedi da, daleko od toga da vlada nad podanicima kao nad robovima, “*apsolutni suveren vlada po milosti svojih podanika*” (Hampton, 1986: 202). Ako je mir moguć samo pod uvjetom uspostave apsolutne suverenosti, onda je permanentno ratno stanje čovjekov usud. To je, zaključuje Hampton, konačan rezultat “subverzivnih implikacija prava na samoobranu” (Hampton, 1986: 199).

Budući da pretpostavke sustava zahtijevaju politički zaključak drugačiji od onoga koji želi dokazati, Hobbes je, prema Hampton, prisiljen prihvatiti, više ili manje svjesno, svojevrsnu “rezervnu poziciju”, odstupnicu u čijem je središtu “agencijski odnos između vladara i podanika (Hampton, 1986: 224). S obzirom na to da suveren ovisi o odluci svojih podanika hoće li nastaviti obnašati svoju funkciju, mora se pretpostaviti postojanje “implicitnog ili eksplicitnog ugovora između suverena i podanika” kojim se utvrđuju kriteriji u skladu s kojima će podanici ocjenjivati djelovanje suverena (Hampton 1986: 224). Po njezinu sudu, taj ugovor uopće ne mora biti ugovor u smislu uzajamne izmjene obećanja. Razlog tome leži u činjenici da je u interesu obiju strana izvršavati ono što bi ugovorom trebalo biti dogovoreno. Ako želi od njih dobiti podršku potrebnu da nastavi vladati, suveren mora vladati tako da od podanika zahtijeva samo ono za što oni sami smatraju da je razumno i u njihovu najboljem interesu. Podanicima je pak u interesu pokoravati se takvoj vladavini jer u protivnom gube prednosti života u državi.

Agencijski odnos suverena i podanika pretpostavlja povlaštenu poziciju podanika koji naspram suverena nastupaju u ulozi “poslodavca”. Podanici mogu, kada je to u njihovu interesu, “promijeniti konvenciju o tome tko je vladar” (Hampton, 1986: 223). Što, zapravo, znači da je svaki podanik podložan vladavini cjeline podanika kojoj ta konvencija stoji na dispoziciji. Sasvim zaoštreno, može se reći da se u državi podanici ne pokoravaju nikom drugom doli samima sebi (Hampton, 1986: 237).

Pravo kažnjavanja i sloboda podanika – apsolutna vlast kao samoograničena vlast suverena

Hampton je vrlo precizno uočila snažnu napetost koja obilježava Hobbesovu znanost o politici: kako je moguće misliti apsolutnu suverenost ako je svaki pojedinac suverena instanca za sebe kada procjenjuje je li njegov život ugrožen? U sustavu u kojem se iz psihološke izvodi i pravna nemogućnost voljnog ugrožavanja vlastitog života suverenost je nužno ograničena prirodnim pravom podanika. Štoviše, ako je prirodno pravo neprevladiva osnova koja se uvijek iznova može reaktivirati i osloboditi pojedinca svih prethodnih obveza, tada državom raspolažu oni koji su je stvorili. Ono božansko države doista je smrtno, država postoji samo onoliko dugo koliko njezini državljani to žele.⁵

Čini se dakle da je vlast suverena apsolutna, ali ne i neograničena. Iako je suveren, kao jedini izvor zakona u državi, *legibus solutus*, njegova je vladavina ograničena prirodnim pravom podanika, u smislu temeljnog prava na samoodržanje, koje prethodi državi i očuvanje kojega je svrha države. Ugrožavanjem tog prava prestaje obveza podanika spram suverena i oni se više ne susreću kao pravne osobe unutar države, već kao neprijatelji u ratnom stanju.⁶ Isto tako obveza podanika na poslušnost suverenu prestaje ako on više nije u stanju zaštititi život svojih podanika (L, 29.22).

No kako je onda moguće opravdati *ius vitae ac necis* bez kojeg suveren ne može provesti pravnu pacifikaciju socijalnog polja?⁷ Hobbes izričito navodi da je pogrešno shvaćanje prema kojem je “suverena vlast nad životom i smrću ukinuta ili ograničena” (L, 21.7) pravom na samoodržanje podanika. To, zapravo, znači da je sloboda podanika uvijek podređena pravima suverene vlasti. Pravo kažnjavanja zasniva se na tekstu društvenog sporazuma koji sadrži ovlaštenje suverena kojim podanici stječu dužnost da priznaju njegova djela kao vlastita. Riječ je o *svim* njegovim djelima, bez iznimke. Budući da mu kao ovlaštenom zastupniku podanika nikada ne nedostaje pravo da učini bilo što spram njih, suveren podanicima nikada ne može nanijeti nepravdu. Stoga je moguće da suveren s pravom oduzme život podaniku iako ovaj nije prekršio zakon (L, 21.7). Podanici međutim ne mogu kao vlastita priznati ona djela suverena koja su usmjerena protiv njihova vlastitog života jer niti

⁵ Riječima velikog francuskog pravnika Michela Villeya, da bi država opstala, “potrebno je da pojedinac ustraje u svom pristanku” (Villey, 2006: 584).

⁶ U tom slučaju radi se o pobuni, ali ne podanika, nego suverena. On je taj koji odlučuje ponovno ratovati (*re-bellare*).

⁷ Važno je primijetiti da se ne mora nužno raditi o pravu nad životom i smrću podanika. Hobbes isključuje mogućnost dobrovoljnog podvrgavanja bilo kojem obliku fizičkog zlostavljanja, iz čega zatim izvodi i nemogućnost postojanja obveze da se ono trpi (L, 21.12).

jedan čovjek ne može svojevóljno sebi nanijeti zlo.⁸ Hobbesova moralna filozofija, zasnovana na uvidu da se svaki čovjek prirodnom nužnošću kreće prema onome što smatra vlastitim dobrom, čini nemogućim ugovorno utemeljenje prava kažnjavanja. Suveren se dakle ne može pozvati na društveni sporazum kao pravni temelj prava kažnjavanja. Pokazuje se da asimetriju koja postoji između prava suverena i prava podanika u Hobbesovoj građanskoj filozofiji nije moguće pravno razriješiti.

Podanici mogu prihvatiti taj pravno neutemeljen višak prava suverena samo ako se on koristi kao sredstvo očuvanja sigurnosti svakoga od njih. Ta sigurnost čini svrhu društvenog sporazuma i ona je kriterij razlikovanja prava kažnjavanja od arbitrarnog terora. Neotuđivo pravo na samoodržanje svakog podanika čini granicu koju suverena vlast, zahvaljujući moći koju posjeduje, može u svakom trenutku prijeći. No suveren mora biti svjestan da svaki takav čin koji nije moguće opravdati sa stajališta svrhe društvenog sporazuma, umanjujući njegovu legitimnost, dovodi u pitanje daljnju sposobnost osiguranja te svrhe. S obzirom na to da je u suprotnosti s propisima prirodnog zakona koji suverena obvezuju kao moralno biće, takvo djelovanje nije samo nesvrhovito iz perspektive umijeća vladanja, nego je i moralno nedopustivo. Prevlast prava suverena nad pravom podanika održiva je dakle jedino pod uvjetom da se suveren pravom kažnjavanja koristi racionalno, imajući za svrhu očuvanje prava na samoodržanje vlastitih podanika.⁹

Problematizacijom prava kažnjavanja na zaoštren način postavlja se šire pitanje odnosa prava suverena i prava podanika. To je pitanje slobode podanika u sustavu u kojem suveren može i mora moći u svakom trenutku ograničiti prava podanika.¹⁰

⁸ Pritom ne pomaže Hobbesovo razlikovanje između ovlaštenja koje se sastoji u riječima "Ako hoćeš, ubij mene ili mog druga" i onog koje je iskazano riječima "Ubit ću samoga sebe ili svog druga" (L, 21.14). Podanici doista ne mogu biti obvezni da sami sebi oduzmu život ako to suveren hoće. No isto tako ne mogu ni ovlastiti suverena da to učini on sam. Razlog tome je što čin ovlaštenja implicira priznanje volje zastupnika kao vlastite volje, a to je u ovom slučaju nemoguće.

⁹ U analizi problema prava kažnjavanja u Hobbesovoj znanosti o politici djelomično se oslanjamo na poticajno tumačenje Yves-Charlesa Zarka u desetom poglavlju knjige *Hobbes et la pensée politique moderne*. Zarka zaključuje: "pravo kažnjavanja koje nije moglo biti utemeljeno na društvenom sporazumu nalazi opravdanje svoga postojanja u modalitetima svog vršenja. Prvotno nemoguće zasnivanje na sporazumu nadomješta se sekundarnim utemeljenjem u umijeću vladanja" (Zarka, 2001: 249).

¹⁰ U *Levijatanu* Hobbes definira slobodu u "pravom značenju riječi" kao "izostanak prepreka (pod preprekom razumijevam vanjske zapreke kretanju)" (L, 21.1; 14.2). Riječ je o prirodnoj slobodi koju čovjek dijeli i s iracionalnim stvorenjima i s neživim svijetom. Hobbes međutim poznaje i drugu vrstu slobode koja je primjerena samo čovjeku, i to u svojstvu člana države. Riječ je o *slobodi podanika*. Za obje vrste slobode konstitutivna je mogućnost kretanja. No riječ je o kretanju različitih tijela u dva različita sustava: prirodna sloboda je sloboda kretanja prirodnih

O slobodi podanika u takvom političkom tijelu posve je iluzorno govoriti ukoliko suveren odluči svoja prava koristiti protiv prava podanika. No takva odluka pretpostavlja da suverena pokreću motivi dovoljno snažni da prevladaju unutarnju logiku suverenosti.

Kako bi suveren mogao ostvariti svrhu radi koje je država uspostavljena, njemu je, kao predstavniku države, povjerena apsolutna vlast. U svom djelovanju on je potpuno pravno neovisan i o podanicima i o građanskim zakonima. To je rezultat ovlaštenja kojim ga je svaki podanik učinio svojim zastupnikom i na taj način preuzeo jednostranu obvezu priznavanja njegove volje kao vlastite. Neovisno o tome što suveren ima pravo kršiti slobodu podanika, on takvim djelovanjem međutim slabi spremnost podanika na izvršavanje njihovih dužnosti. Ugrožavajući slobodu podanika, suveren ugrožava uvjete održanja pravnog sustava o kojem ovisi i njegova vlastita egzistencija kao pravne, ali i fizičke osobe. Drugim riječima, suveren koji se ne obazire na ograničenja koja njegovom djelovanju postavlja sloboda podanika ponaša se iracionalno. Samo nerazuman suveren može dopustiti da ga njegovi podanici, uslijed neopravdanog kršenja njihove slobode, čije je očuvanje svrha same države, percipiraju ne kao svoga zastupnika, nego kao neprijatelja. Zato možemo reći da logika suverenosti navodi suverena da, ukoliko je racionalno biće, doista djeluje kao instrument podanika koje zastupa.

Stoga je potrebno kvalificirati prethodno donesen zaključak o ograničenju suverene vlasti pravom na samoodržanje podanika. Riječ je, zapravo, o *samoograničavanju* suverena u vršenju vlasti kao nužnoj pretpostavci održanja te vlasti. Ono bi bilo nepotrebno kada bi suveren mogao uživati božansku svemoć. No za razliku od Boga čovjekova je moć ograničena i približno jednaka moći svakog drugog čovjeka. Po red toga, Hobbes ne smatra mogućim proces neograničenoga gomilanja moći čiji bi pokretač bila ta ista moć, a kojim bi se moć bilo koje individue mogla izjednačiti s božanskom svemoći. Iz te fundamentalne jednakosti u relativnoj nemoći proizlazi da nitko tko se oslanja isključivo na vlastitu *moć* ne može biti siguran da će sačuvati vlastiti život (L, 13.1). Jednako kao što je jednakost među ljudima u prirodnom stanju isključivala mogućnost prestanka sukoba pobjedom najmoćnijega, ona čini

ljudi u prirodnom svijetu, dok se sloboda podanika metaforički može opisati kao sloboda kretanja koja podaniku kao pravnom subjektu u državi preostaje ondje gdje nije ograničen odredbama građanskog zakona. Prirodnu slobodu od slobode podanika stoga valja razlikovati kao *tjelesnu slobodu* od vanjskih prepreka kretanju od *pravne slobode* u smislu izostanka pravnih obveza. Opseg sfere slobode u kojoj je podanicima prepušteno da djeluju u skladu s prosudbom vlastitog razuma nije fiksna jer ovisi o suverenovoj procjeni razine konfliktnosti koja prijete jedinstvu političkog tijela. Samu jezgru slobode podanika čini onaj dio prirodnog prava koji nije moguće ograničiti sklapanjem društvenog sporazuma, a to je pravo na život.

nemogućim tip države u kojoj bi suverenost bila svedena samo na moć.¹¹ Suveren je stoga upućen na suradnju sa svojim podanicima, koji su jedini izvor moći potrebne da bi stanje mira učinio trajnim.¹² Upravo zato što nije svemoćan, suveren se mora samoograničavati da bi sačuvao apsolutnu vlast u državi. Drugim riječima, suveren mora djelovati *kao da* je njegov odnos s podanicima “agencijski”, iako je spram njih, u pravnom smislu, slobodan.¹³

Država kao instrument jačanja slobode podanika

Iz tog razloga težište Hobbesove znanosti o politici ne može biti na sankcijama kojima se suzbija iracionalno djelovanje podanika. Moć prisile kojom suveren raspolaze pretpostavlja da se ta prisila vrši samo iznimno, kao korektiv koji ne može zamijeniti dobrovoljni pristanak većine podanika. Trajno održanje građanskog stanja mira zahtijeva da podanici, na temelju spoznaje prednosti života u državi u odnosu na nevolje prirodnog stanja, odluče pokoravati se zakonima kako bi te prednosti očuvali.

Jedna od ključnih prednosti koje donosi država jest uspostava vlasništva. Nje ga ustanovljuje suveren građanskim zakonima praćenim učinkovitim sankcijama i

¹¹ Gauthier s pravom podsjeća da suveren ne može primiti moć od svojih podanika i koristiti je izravno, bez njihova dopuštenja. Ono što je moguće jest da podanici dobrovoljno pristanu uskladiti svoju volju s njegovom (Gauthier, 1969: 166). To međutim nije moguće ako nemaju primjeren motiv. Taj motiv ne može osigurati individualna moć suverena koja uopće nije usporediva s moći svih podanika. Dakle, suverena vlast može biti moćna samo ako načelno djeluje u skladu s interesima svojih podanika, koji, smatrajući je legitimnom, osiguravaju njezin opstanak.

¹² Hobbes ne dvoji da je snaga suverena u snazi njegovih podanika (L, 18.20; 19.4; 30.21).

¹³ Ostaje međutim otvoreno pitanje kako razumjeti Hobbesovo izjednačavanje suverenosti u državi po uspostavi i u državi po stečevini. Naime sklapanje društvenog sporazuma između budućih podanika nije jedini mogući način nastanka države. Hobbes razlikuje *državu po uspostavi*, koja nastaje sklapanjem društvenog sporazuma između budućih podanika, od *države po stečevini*, koja nastaje osvajanjem ili temeljem moći čovjeka nad vlastitom djecom. Usporedo s razvojem Hobbesove teorije države mjesto koje u njoj zauzima država po stečevini gubi na važnosti. Tip države koji nastaje vojnim pokoravanjem ili širenjem moći gospodara obitelji mogao je biti usporediv s državom po uspostavi koja počiva na prijenosu prava od podanika na suverena, shvaćenog po analogiji s prijenosom prava na stvar, no on je u potpunosti nespojiv s idejom države u čijoj je osnovi predstavnički odnos suverena i podanika. Unatoč pokušaju njegova preoblikovanja korištenjem konceptualnog okvira teorije autorizacije, taj tip države u Hobbesovoj kasnijoj teoriji države predstavlja preostatak starijih rješenja i naslijeđenih koncepcija uspostave političkog tijela. Štoviše, iz perspektive Hobbesove zrele teorije države, u kojoj odnos podanika i suverena kao pravni odnos predstavljanja nikako ne može biti mišljen kao odnos roba i gospodara, upitno je može li se u slučaju države po stečevini uopće govoriti o *državi*. Paradoksalno, riječ je o predmodernoj političkoj formaciji koja je teorijski prevladana zahvaljujući i ključnom doprinosu Hobbesove teorije države.

na taj način zaustavlja sukobe koje je izazivalo korištenje neograničenim prirodnim pravom (L, 18.10). Ono što je čovjek izgubio ograničavanjem svog prirodnog prava vraća mu se novom kvalitetom prava. Isključivi karakter prava vlasništva posljedica je postojanja suverene vlasti koja je u stanju osigurati neometano uživanje tog prava. Vlasništvo podanika isključivo je međutim samo prema drugim podanicima, ali ne i prema suverenu (L, 24.7). On u svakom trenutku mora moći ograničiti vlasništvo podanika ukoliko to smatra potrebnim za ispunjenje svoje zadaće.

No pravo vlasništva tek je donji prag prava koji suveren mora osigurati u državi. Suveren neće uspjeti u ostvarenju svoje zadaće ako ne shvati da sigurnost podanika ne podrazumijeva samo "golo očuvanje, nego također i sva ostala zadovoljstva života koja svaki čovjek stekne za sebe zakonitim trudom bez opasnosti ili štete za državu" (L, 30.1). Ukoliko svojim djelovanjem ne pridobije podanike, suveren nema izgleda da prevlada unutarne i vanjske izazove sigurnosti pozivajući se samo na svoja prava i oslanjajući se na moć koju posjeduje u svom prirodnom svojstvu. Drugim riječima, da bi mogao vladati, suveren doista mora djelovati kao zastupnik svojih podanika.

U skladu s tim Hobbes u *Levijatanu* posvećuje daleko veću pažnju razradi institucionalnih mehanizama potrebnih za ostvarenje široko definirane sigurnosti podanika nego što je to činio u ranijim formulacijama svoje građanske filozofije.

Primjenjujući teoriju autorizacije na javne i privatne pravne osobe, Hobbes postavlja pravne osnove institucionalnoj organizaciji državnog aparata i građanskog društva¹⁴ (L, 22). Suveren vlada oslanjajući se na niz javnopravnih osoba (političkih sustava), osnovanih temeljem njegova ovlaštenja, u kojima djeluju javni službenici (L, 23). Hobbesov *Levijatan* stoga nije monolitna osoba, već prije mreža institucija – upravnih, sudskih, trgovačkih, obrazovnih, savjetodavnih. Ta mreža čini suverenu vlast učinkovitom i istovremeno utječe na modalitete njezina vršenja. Naime iako pravno u potpunosti ovise o suverenu, podređeni politički sustavi ograničavaju vladavinu suverena koji o njima ovisi ne samo kao o izvršiteljima njegove volje već i kao o institucijama koje reguliraju razvoj privatnopravnih odnosa među građanima. Unutar zakonom utvrđenog okvira građani pak uživaju slobodu osnivanja privatnih pravnih osoba, udruženja građana.

¹⁴ Pod građanskim društvom Hobbes ne razumijeva sadržaj koji tom pojmu pridajemo nakon Hegela. *Civill Society* u *Levijatanu* još uvijek označava cjelinu političkog tijela. No u Hobbesevoj znanosti o politici ta se cjelina jasno diferencira. S jedne strane nalazi se javnopravna sfera u kojoj političko djelovanje suverena nalazi svoj izraz u građanskim zakonima. Nasuprot njoj nalazimo privatnopravnu sferu slobode podanika koja, iako sama neregulirana zapovijedima suverena, pretpostavlja postojanje one prve sfere koja je uspostavlja i jamči njezin opstanak. Utoliko je moguće, sasvim uvjetno, govoriti o razlikovanju države i građanskog društva u *Levijatanu*.

Posebno poglavlje u *Levijatanu* Hobbes posvećuje ekonomskim problemima raspodjele bogatstva nužnog za održanje države s kojima je suveren suočen u državi (L, 24). Raspodjela počiva na pravu vlasništva uspostavljenom građanskim zakonom. No budući da samo pravo vlasništva nije dovoljno za nesmetano odvijanje trgovine između građana, suveren mora donijeti i zakone kojima će utvrditi uvjete razmjene dobara. Pored toga, suveren treba posvetiti primjerenu pažnju monetarnim pitanjima koja na tu razmjenu neposredno utječu.

Nadalje, valjano vršenje suverene vlasti podrazumijeva korištenje sposobnih savjetnika (L, 25). Pritom najbolji savjet u pogledu unutarnjih pitanja može dobiti upravo od vlastitih podanika, "koji su najbolje upoznati s vlastitim potrebama i koje, kada ne traže odstupanje od bitnih prava suverenosti, treba savjesno uzeti u obzir" (L, 30.27).

Raspravu o građanskom zakonu Hobbes u *Levijatanu* proširuje dvama poglavljima posvećenim zločinu i pravu kažnjavanja (L, 27, 28). U njima nalazimo ograničenje primjene zakona isključivo na vanjsko djelovanje podanika (L, 27.2) i zabranu retroaktivnog djelovanja zakona (L, 27.9). O kazni se pak može govoriti samo ondje gdje je javna vlast u pravnom postupku utvrdila krivnju optuženoga na temelju prethodno objavljenog zakona te zakonom predviđenu sankciju kako bi potaknula buduću poslušnost. U protivnom, riječ je o neprijateljskom činu kojim se, kršeći propise prirodnog zakona, nevinom podaniku nanosi zlo izvan okvira pravnog poretka (L, 28.1-11).

Djelatnosti suverena opisane u navedenim poglavljima jasno pokazuju da se njegova zadaća osiguranja mira i zajedničke obrane ne može promatrati neovisno o potrebi izgradnje i očuvanja modernoga građanskog društva.¹⁵ Razlog tome je što suveren nije u stanju jamčiti sigurnost ukoliko ne omogući razvoj društva koje je prethodno bilo potrebno pacificirati. Zadaća države ne iscrpljuje se trenutnim prekidom sukoba u prirodnom stanju. To je samo prvi, nužan korak, na koji se nadovezuje stvaranje institucionalnog okvira koji će omogućiti funkcioniranje građanskog društva koje se razvija pod zaštitom države. Suveren uspostavlja pravo vlasništva, zakonski regulira njegovu razmjenu, štiti ga sudovima i uzima u obzir zahtjeve društva čiji razvoj regulira. Iako na takvo djelovanje suveren nije niti može biti obvezan građanskim zakonima, on je kao racionalno biće svjestan da samo na taj način može računati na trajnu poslušnost podanika. Nakon što je radikalno

¹⁵ O društvo tvornoj zadaći suverene države u Hobbesovoj znanosti o politici vidi Lalović, 2006. Suverena vlast, pokazuje Lalović, "nije samosvrha, nego je politički i pravni instrument ukidanja prirodnog stanja i jamčenja *status libertatis* svakog podanika i svih zajedno, ali ne samo to, nego i postojanja slobodne sfere kretanja i općenja među pojedincima, privatnim vlasnicima. Drugim riječima, temeljna je zadaća suverenosti omogućiti uspostavljanje i razvoj građanskoga, tržišnog društva" (Lalović, 2006: 16).

ograničio njihovu prirodnu slobodu ne bi li uspostavio mir, suveren podanicima tu slobodu ponovno vraća, u mjeri u kojoj je to sukladno s očuvanjem pravnog mira.

Sloboda spram podanika, obveza spram Boga: dužnosti suverena

Poglavlja koja ne nalazimo prije *Levijatana* (ili su u njemu bitno proširena) nedvojbeno potvrđuju tezu o ovisnosti suverena o svojim podanicima. Sasvim je jasno da temeljni politički odnos ne može biti odnos gospodara i roba koji se temelji na moći vladara nad podanicima. Cjelokupna logika političkog života u državi pretpostavlja da je taj odnos predstavnički. Teorija autorizacije na kojoj je taj odnos zasnovan stoga nije samo rješenje za probleme vezane uz političku inkorporaciju i prijenos moći od podanika na suverena, nego je i konceptualni okvir primjeren za mišljenje političkog tijela koje ne odustaje od individualističkih premisa na kojima je izgrađeno.¹⁶

Ostaje međutim otvoreno pitanje kako je strukturiran predstavnički odnos koji vezuje suverena i podanike. Vidjeli smo da Hampton rješenje nalazi u agencijskom odnosu koji počiva na ugovoru dviju strana koje taj ugovor izvršavaju zbog vlastitih interesa. Da je takvo rješenje, iako se kreće u pravom smjeru, neprimjeren, otkriva XXX. poglavlje *Levijatana*, naslovljeno "O službi suverenog predstavnika", koje se bavi problemom dužnosti suverena.

Dužnosti (moralne) suverena nisu njegove obveze (pravne) spram podanika. On takvih obaveza nema jer njegova pravna sloboda nije ograničena ni sporazumom s podanicima ni građanskim zakonom čiji je on jedini autor. Dužnosti suverena proizlaze isključivo iz *prirodnog zakona* (L, 30.1). Temeljni prirodni zakon propisuje da oni kojima sigurnost njihove osobe to dopušta učine sve što mogu kako bi ostvarili mir. A suveren to može najbolje učiniti tako da ispuni zadaću radi koje mu je povjerena vlast u državi. Njegova je dakle dužnost "očuvanje sigurnosti naroda" (L, 30.1).

¹⁶ Što nipošto ne znači da su te premise partikularističke, u smislu "lošeg individualizma". Prirodno stanje kao logičko polazište Hobbesove znanosti o politici sadrži i elemente općosti koji su konstitutivni za konstrukciju političkog tijela, a koje nije moguće, ni prema Hobbesu, izvesti imanentno, iz koncepcije čovjeka kao mehanizma. Čovjek je individua u punom smislu samo kao biće jezika i savjesti, kao razumno i vjersko biće. Bog se stoga nužno i izričito pojavljuje kao onaj koji omogućuje početak političkog procesa na dva načina: izumljivanjem jezika i božanskom objavom prirodnih zakona. Time su ti prirodni zakoni utvrđeni kao temeljna čudoredna pretpostavka i uspostave i očuvanja države, kojima se svaki pojedinac obvezuje na poslušnost ne samo racionalno (kao teoremima razuma) nego i moralno (kao zapovijedima koje je svaki vjernik dužan poštovati). Vidi Ribarević, 2008.

Svrhu društvenog sporazuma može ispuniti samo onaj suveren koji raspolaže cjelinom prava suverene vlasti. Stoga je protivno njegovoj dužnosti odustati od načela nedjeljivosti suverene vlasti. Iz istog razloga suveren ne može dopustiti da podanici dovedu u pitanje to temeljno načelo. Problem je međutim u tome što prihvaćanje suverene vlasti od strane podanika ne može biti rezultat zapovijedi te vlasti. Građanski zakon ne može biti osnova obveze njegova poštovanja. Ta je osnova prirodni zakon koji zabranjuje kršenje sklopljenih sporazuma. Ukoliko podanici ne poznaju svoju "prirodnu obvezu" na poslušnost, za očuvanje države neće biti dovoljni ni građanski zakoni koji zabranjuju pobunu ni kazne predviđene za njihovo kršenje. Zbog toga je dužnost suverena da javnim obrazovanjem sve podanike poduči prirodnom zakonu kao temelju suverene vlasti. Suverenova je zadaća otkloniti jezične predrasude kojima različita pogrešna vjersko-politička mnijenja iskrivljuju čovjekovu percepciju i onemogućuju jasno sagledavanje stvarnog dobra. Javnim obrazovanjem suveren se mora suprotstaviti pogubnom utjecaju "propovjedaonica i akademije" i usaditi u podanike načela razuma izložena u znanosti o politici.¹⁷

Poslušnost podanika nije međutim moguće osigurati samo podučavanjem pravnih osnova suverene vlasti. Podanici će poštovati građanske zakone samo utoliko ukoliko doista smatraju da njihovim slijedenjem ostvaruju svoje istinsko dobro. U protivnom, njihovo reaktivirano prirodno pravo poništiti će sve obveze koje ih vežu uz suverena. To znači da je preduvjet racionalizacije podanika da se i sam suveren ponaša kao racionalno biće. Podanici od suverena očekuju da djeluje u skladu sa svojim statusom umjetne osobe koja je, kao izraz njihova racionalnog htijenja, stvorena da osigura ono što svaki od njih u prirodnom stanju nije mogao učiniti. Svojim djelovanjem suveren ih mora uvjeriti kako "država nije stvorena radi same sebe, nego radi građana" (DCi, 13.3).

Riječ je o *umijeću vladanja* zahvaljujući kojem suveren može pridobiti podanike i tako spriječiti raspad države. Pored javnog obrazovanja u njega spada i dužnost donošenja *dobrih zakona* (L, 30.21). Iako suveren, kao onaj koji svojim zapovijedima utvrđuje što je pravda, ne može donijeti nepravedne zakone, on može grijehiti protiv prirodnih zakona donošenjem takvih propisa kojima nepotrebno ograničava slobodu podanika. Svrha zakona nije spriječiti svako voljno djelovanje podanika, već samo ono koje onemogućuje njihov miran suživot. Svako nepotrebno ograničenje slobode podanika ne samo da slabi podanike, a samim time i državu, već dovodi

¹⁷ Njegova zadaća olakšana je činjenicom da su njegovi podanici vjernici. Prirodne zakone kojima ih mora podučiti oni već poznaju kao Božje zapovijedi. Ako je religija, u smislu pokretača vjerskih ratova i sukoba između svjetovne i duhovne vlasti, suodgovorna za nevolju prirodnog stanja, ona je istovremeno i čimbenik koji olakšava njegovo prevladavanje. Suveren ne kreće od ničega, njegovi podanici već su moralne osobe koje poznaju dužnosti spram Boga.

u pitanje kompetentnost suverena da izvrši svoju zadaću. Dobri zakoni stoga su samo oni zakoni koji su nužni za dobro naroda.¹⁸

Rasprava o dužnostima suverena potvrđuje tezu o predstavničkom karakteru suverene vlasti jer je sadržaj temeljne dužnosti suverena, briga o dobrobiti onih koje predstavlja, sastavni dio onoga što pod pojmom predstavništva uobičajeno razumijevamo. No kada se ona razmatra kao pravna obaveza, onda postaje jasno da tu dužnost suveren ne može imati prema sebi, ali ni prema podanicima. Nitko, tvrdi Hobbes, ne može biti obavezan prema samome sebi jer je istovremeno i onaj koji obvezuje i onaj koji otpušta iz obveze. Suveren nema nikakvih obveza prema podanicima jer s njima nije stupio u sporazumni odnos iz kojeg bi takve obveze proizlazile. Sadržaj te dužnosti tiče se podanika, ali to nije dužnost *prema njima*. Budući da su osnova te dužnosti prirodni zakoni, suveren ima dužnost prema autoru tih zakona, a to je Bog.¹⁹ U Hobbesovoj znanosti o politici suveren za svoje djelovanje ne odgovara podanicima, nego Bogu.

Upravo je to bio razlog zbog kojeg je Hanna Pitkin Hobbesovu koncepciju predstavništva ocijenila neprimjerenom. Budući da podanici nemaju pravo izravno utjecati na način na koji ih suveren predstavlja, Hobbesova teorija autorizacije za nju nije osnova teorije političkog predstavništva, nego instrument kojim se učvršćuje apsolutna vlast suverena. Taj je sud pogrešan u mjeri u kojoj zanemaruje činjenicu da u Hobbesovu sustavu sadržaj racionalne obveze spram Boga nije ništa drugo doli očuvanje podanika djelovanjem na uspostavi mira u državi, a koje zahtijevaju prirodni zakoni. Dakle iako posredovana prirodnim zakonima, odgovornost suverena prema podanicima postoji.

Štoviše, ispunjenje zahtjeva koje pred suverena postavljaju prirodni zakoni u njegovu je vlastitom interesu jer se on poklapa s interesom naroda koji štiti: “slab je onaj suveren koji ima slabe podanike, i slab je onaj narod čijem suverenu nedostaje vlast da njime vlada po svojoj volji” (L, 30.21). Iz čega slijedi da samo iracionalan suveren može htjeti ugroziti svoje podanike. Stoga nije samo njegova moralnost kao vjernika, nego i temeljni ljudski nagon za samoodržanjem ono što suverena navodi na samoograničavanje u vršenju vlasti u skladu s propisom *Salus populi suprema lex*. Štoviše, moglo bi se reći da je, logikom sustava kojeg je sastavni dio, i

¹⁸ Pored toga suveren ima i druge dužnosti koje se tiču očuvanja slobode podanika u mjeri u kojoj je to spojivo sa svrhom države. Suveren bi trebao osigurati jednakost svih podanika pred zakonom. On mora osigurati pravnu sigurnost u smislu predvidivosti kojom se štiti slobodno djelovanje podanika. Nadalje, porezno opterećenje podanika trebalo bi biti pravično raspoređeno. Suveren bi trebao osigurati skrb za nemoćne podanike i posao onim sposobnima.

¹⁹ Da je suveren obavezan spram Boga kao autora prirodnih zakona, Hobbes izriječno ponavlja na brojnim mjestima u *Levijatanu*. Vidi, primjerice, L, 17.13; 21.7; 22.7; 28.2; 29.9.

amoralan suveren prisiljen djelovati sukladno Božjim zapovijedima. Drugim riječima, izostanak pravne odgovornosti suverena prema podanicima nadomješten je racionalnom odgovornošću prema Bogu i stvarnom odgovornošću prema podanicima. Djelujući u interesu podanika, koje mora zadovoljiti ako želi očuvati državu, suveren istovremeno ispunjava svoje obveze prema autoru prirodnih zakona. I obratno, onaj suveren koji krši prirodne zakone razara državu i građansko stanje mira pretvara u rat. Pokazuje se dakle da racionalan suveren nema izbora, on je prisiljen djelovati sukladno propisima prirodnih zakona. A to, u minimalnom određenju, podrazumijeva očuvanje temeljnog prava na samoodržanje svakog državljanina.

Političko predstavništvo u *Levijatanu*?

Kada se Hobbesova teorija političkog predstavništva promatra u širem teorijskom kontekstu njegove znanosti o politici, jasno je da ona nije, kako tvrdi Pitkin, tek formalna i lišena sadržaja. Pritom je ključan međuodnos prirodnih zakona, kao pravne formulacije stvarnog interesa svakog racionalnog čovjeka, i teorije autorizacije, kao osnove neovisnosti suverene vlasti. On omogućuje da se u sustavu očuva distanca između suverena i podanika, nužna za očuvanje mira, a da se istovremeno ta distanca ne pretvori u nepremostiv jaz.

Polazište Hobbesove znanosti o politici, njegovo poimanje prirodnog stanja, zahtijeva da suveren ne bude neposredno na dispoziciji svojim podanicima, jer u tom slučaju ne bi bio u stanju vršiti zadaću koja mu je povjerena društvenim sporazumom. Kada bi članovi mnoštva to mogli sami učiniti, tada ne bi ni bilo potrebe za suverenom; dogovor među njima bio bi moguć već u prirodnom stanju. Budući da oni to nisu u stanju, podanici ne smiju imati izravan nadzor nad suverenom. On se mora moći postaviti nasuprot sukobljenom mnoštvu da bi ga, formulirajući njegovu općenitu volju, mogao preobraziti u jedinstveno političko tijelo i kao takvo ga kasnije očuvati. Neovisnost potrebna za očuvanje političkog tijela suverenu omogućuje jednostrano i neopozivo ovlaštenje koje, u skladu s teorijom autorizacije, prima od podanika. Iz tog razloga može se činiti da u *Levijatanu* nalazimo takvu deformaciju predstavničkog modela prema kojoj je suveren onaj koji, prije svega, vlada bez odgovornosti nad onima koji to nisu sposobni sami učiniti. Dakle izgleda kao da u *Levijatanu* nije riječ o političkom predstavništvu, jer se, kao što naglašava Pitkin, predstavljeni ne mogu svesti na pasivne objekte koje je naprosto potrebno zbrinuti, nego oni trebaju biti smatrani “sposobnima za neovisno djelovanje i rasuđivanje” (Pitkin, 1967: 209).

No to je jednostrano čitanje. Njime se apsolutizira pravna neovisnost suverena proizašla iz ovlaštenja koje je primio društvenim sporazumom, a ostavljaju se po strani prirodni zakoni i logika samog sustava koji tu neovisnost stavljaju u opreku s mogućom instrumentalizacijom suverena od strane podanika. Suveren ima obveze

po prirodnom zakonu koje ukazuju gdje su granice te neovisnosti, a koje se poklapaju s očuvanjem temeljnih interesa podanika. On ne može prijeći te granice a da ne ugrozi političko tijelo koje predstavlja. Bez pristanka podanika država nije moguća i utoliko je suveren prisiljen uzimati u obzir mišljenje onih nad kojima vlada, bez obzira na to što na to nije pravno obvezan. Suveren je svjestan da djelovanjem protiv prirodnih zakona ne riskira samo vječni život, nego i vlastiti fizički opstanak. Iako razlike u tumačenju prirodnih zakona mogu biti velike, jasan pokazatelj kada tumačenje prirodnih zakona zapravo postaje njihovo kršenje jest gubitak podrške podanika koji, u krajnjoj liniji, može prerasti u otvorenu pobunu. Nepostojanje pravne mogućnosti opoziva ovlaštenja suverena ne znači i nemogućnost faktičnog otkazivanja poslušnosti.

U toj napetosti između neovisnosti i podvrgavanja sudu podanika odigrava se političko predstavništvo kojem uvijek prijete opasnost od ukidanja. Drugim riječima, kao što to Pitkin jasno uočava, predstavništvo nestaje, a s njime, možemo dodati, za Hobbesa i država, ukoliko suveren postane oligarh ili je pak sveden na puki instrument (Pitkin, 1967: 166). U tom smislu, u Hobbesovoj znanosti o politici nalazimo ono što Pitkin očekuje od političkog predstavništva: “predstavnik mora doista djelovati, biti neovisan; no predstavljeni mora, u nekom smislu, djelovati kroz njega” (Pitkin, 1967: 154).

Da se dinamika političkog predstavništva u *Levijatamu* odvija između dva pola koja ono mora izbjeći, vidljivo je i iz Hobbesova određenja države. Kao pravna osoba različita i od podanika, kojima se pojavljuje kao vlast koja im ne stoji neposredno na dispoziciji, ali i od suverena, koji je tek njezin predstavnik, država se umeće između suverena i podanika. Kao nezaposjedivo mjesto vlasti država povezuje suverena i podanike, ne dopuštajući pritom njihovu pogubnu identifikaciju kroz potpunu prevlast jedne ili druge strane. Riječ je o pravnom mehanizmu u čijem je središtu koncept predstavništva shvaćen kao proces neprestanog približavanja vladajućih i podvlaštenih, bez stvarne mogućnosti konačnog prevladavanja distance na kojoj se temelji sjedinjujuće djelovanje suverena.

Pitkin je teoriju autorizacije ocijenila pukim formalnim rješenjem za stvarni “problem stvaranja političkog konsenzusa, mirnog rješavanja sporova, razvoja zajednice” (Pitkin, 1967: 35). Njezin je sud djelomično točan jer je teorija autorizacije doista pravna teorija, a država pravna osoba. To je međutim i jedino moguće rješenje za nevolju prirodnog stanja jer osnovno iskustvo tog stanja svjedoči o *fatalnoj nemoći moći*. Ukoliko je država projekt uspostave trajnog mira, tada ona ne smije počivati samo na logici moći, nego prvenstveno na logici prava. Budući da u prirodi ne nalazimo nikakvo načelo poretka, a moć nije dostatno jamstvo prevladavanja nereda, za Hobbesa nema drugog rješenja za nevolju prirodnog stanja od na pravu utemeljenog, artifičijelno konstruiranog političkog tijela. Prirodno stanje moguće

je dokinuti samo pravnim aktom, sporazumom kojim se, polazeći od uzajamnog priznanja jednakosti, uspostavlja država kao instrument zaštite slobode podanika, u mjeri u kojoj je ona spojiva s očuvanjem njihova temeljnog prava na život.

No to nipošto ne znači da država može opstati kao puka pravna fikcija, odvojena od stvarnih problema političkog zajedništva. Budući da je država pravna osoba, ona u zbilji postoji onoliko dugo koliko se održava pravna fikcija pripisivanja volje suverena osobi države i svim podanicima. Održavanje te fikcije pak izravno ovisi o onima bez kojih se ona ne može ozbiljiti, a to su podanici. Država dakle postoji samo ako podanici smatraju da preobražavanje pravne fikcije u zbilju ima učinke koji su proklamirani kao ciljevi društvenog sporazuma. Ljudi prirodnog stanja mogli su napustiti svoje unilateralne perspektive i prekinuti međusobni rat zato što je društvenim sporazumom utemeljen poredak koji svakome omogućuje da djelujući u skladu s prirodnim zakonima ujedno djeluje na najbolji način na očuvanju vlastitog života. Međutim ukoliko poredak proizvodi učinke koji osporavaju takvu logiku, tada poretka zapravo i nema, postoji samo gola moć koja nije u stanju trajno osigurati mir. To, u konačnici, znači da je suverena država moguća samo ako suveren doista djeluje kao njezin predstavnik.

Zaključak

Nasuprot kontekstualnom tumačenju, u tekstu sam nastojao pokazati da razumijevanje teorije autorizacije, iako nužno upućeno na vrhunska historiografska istraživanja poput Skinnerova, pretpostavlja njezino razmatranje u odnosu spram logike cjeline izlaganja u *Levijatanu*. Tek kada se promatra u odnosu spram ključnih problemskih sklopova sustava poput prava kažnjavanja, odnosa prava suverena i slobode podanika ili dužnosti suverena, postaje moguće dokučiti značenje koje teorija autorizacije ima u Hobbesovoj znanosti o politici. Ono se, prije svega, sastoji u konceptualizaciji temeljnog političkog odnosa suverena i podanika kao predstavničkog odnosa. U kritičkom dijalogu s Hannom Pitkin nastojao sam osporiti tezu o pukom formalnom karakteru Hobbesove teorije političkog predstavnštva. Iako se ne radi o izravnom agencijskom odnosu podanika i suverena, kao što to zahtijeva Pitkin, a Jean Hampton drži nužnim kako bi argumentacija bila valjana, smatram da u *Levijatanu* doista možemo pronaći elemente koji opravdavaju zaključak o predstavničkoj logici kao određujućem čimbeniku Hobbesove zrele teorije države.

U prvom dijelu teksta (Ribarević, 2009) vidjeli smo, oslanjajući se i na Skinnerove ranije analize, na koji način Hobbes pomoću teorije autorizacije rješava problem uspostave države kao dvostruko impersonalnog aparata vlasti koji se razlikuje i od suverena i od podanika. Ovlaštenje suverena od strane podanika u *Levijatanu* nadomješta ranije jednostrano odricanje od prava podanika kao neodgovarajući način

uspostave države kojim se suverena moć svodi na prirodnu nadmoć nad podanicima koji su odustali od prava na otpor. Ono što izaziva bitne promjene u Hobbesovoj znanosti o politici jest fundamentalni uvid da gola moć ne može biti osnova trajnom političkom poretku. Nitko ne može vladati samo na temelju vlastite moći. Teorija autorizacije omogućila je Hobbesu da ulogu moći, zbog nepovjerenja u njezin pacifikacijski potencijal, u koncepciji države po uspostavi svede na minimum.

Kada se ozbiljno shvati Hobbesovo nepovjerenje u moć moći, tada postaje jasno da Hobbesova teorija autorizacije ne može biti tek pokušaj rekonceptualizacije starog odnosa gospodara i roba kao temeljnog političkog odnosa u državi. Država je moćna ne zato što je suveren moćniji od svojih podanika, nego zato što podanici pristaju djelovati kao da je njegova volja njihova volja, a njihova moć njegova moć.

Društvenim sporazumom suveren stječe ovlaštenje da čini sve ono što smatra potrebnim za očuvanje mira i sigurnosti u državi, a podanici odgovarajuću obvezu priznanja suverenove volje kao vlastite i njegovih djela kao vlastitih. Naizgled, takav čin ovlaštenja, koji ne podrazumijeva nikakvu obvezu suverena prema podanicima, implicira shvaćanje suverenosti prema kojem bi podanici bili puki instrumenti volje suverena. Izostanak pravne obveze prema podanicima ne znači međutim izostanak bilo kakve obveze koja ograničava djelovanje suverena. Po prirodnom zakonu suveren ima obvezu djelovati s ciljem očuvanja sigurnosti svojih podanika. Iako je to obveza prema Bogu, a ne prema podanicima, suveren je prisiljen djelovati kao da je doista odgovoran podanicima.

Razlog je tome što država postoji samo zato što su podanici spremni ozbiljiti pravnu fikciju pripisivanja volje suverena osobi države koja njima zapovijeda. Naime takvo je podvrgavanje, sa stajališta Hobbesove antropologije, moguće objasniti samo pod uvjetom da zapovijedi države ne ugrožavaju neprevladivu želju za samoodržanjem svakog podanika kao čovjeka. To znači da država ne može biti shvaćena kao emanacija podanicima izvanjske moći suverena koja ih prisiljava na poslušnost. Država je suverena jer uopće ne pripada suverenu, on je tek službenik tog instrumenta koji su sami podanici društvenim sporazumom uspostavili radi očuvanja vlastite sigurnosti i koji, u krajnjoj liniji, ovisi upravo o njima.

Pokazali smo da racionalan suveren zapravo nema drugog izbora doli slijediti logiku suverenosti u smislu kontinuiranog povećanja slobode podanika o čijoj poslušnosti ovisi opstanak države koju predstavlja. Cjelina argumentacije u *Levijatanu* upućuje na to da država nije moguća ako suveren vlada kao gospodar, a ne kao predstavnik koji se samoograničava u vršenju vlasti u korist onih kojima vlada. To, drugim riječima, znači da teorija autorizacije nije unesena naknadno u već dovršenu znanost o politici, nego da je, naprotiv, njezin integralan dio koji ne samo da rješava probleme inkorporacije nego i na primjeren način izražava novi tip odnosa između

vladajućih i podvlaštenih. Ako je neprevladivo polazište političke arhitektonike individua čija se psihološka konstitucija u državi ne mijenja, a moć nedostatno jamstvo vladanja nad ljudima, tada je predstavništvo jedino rješenje koje omogućuje trajno prevladavanje prirodnog stanja.

Predstavnički odnos suverena i podanika pritom ne znači identitet predstavnika i predstavljenih. Iako neprestano mora djelovati u njihovu interesu, Hobbes naglašava da suveren ne može biti na izravnoj dispoziciji podanicima zato što bi se na taj način uništio izvor jedinstva političkog tijela. On mora zadržati neovisnost u djelovanju kojim uvijek iznova proizvodi političko tijelo, povezujući u jedinstvo ono što bi bez njega ili protiv njega bilo tek amorfnu množtvu. Dinamika političkog predstavnništva u *Levijatanu* odvija se u napetosti između pravne neodgovornosti suverena prema podanicima, s jedne, i racionalne odgovornosti prema Bogu i stvarne odgovornosti prema podanicima, s druge strane. Da je autorizacijom zasnovan odnos suverena i podanika, unatoč tome što se jednostranim ovlaštenjem podanika uspostavlja suveren koji nema pravnih obveza prema njima, doista određen predstavničkom logikom, postaje jasno tek kada se teorija autorizacije razmotri u kontekstu logike cjeline Hobbesove znanosti o politici.

LITERATURA

- Baumgold, Deborah, 1988: *Hobbes's political theory*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Gauthier, David P., 1969: *The Logic of Leviathan*, Clarendon Press, Oxford.
- Hampton, Jean, 1986: *Hobbes and the Social Contract Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hobbes, Thomas, 1985: *Leviathan*, Penguin Classics, London (uredio i uvod napisao C. B. Macpherson; 1. izdanje 1968).
- Hobbes, Thomas, 1990: *Behemoth*, The University of Chicago Press, Chicago/London.
- Hobbes, Thomas, 1991: *Man and Citizen (De Homine and De Cive)*, Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge (uredio Bernard Gert).
- Hobbes, Thomas, 1998: *On the Citizen*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hobbes, Thomas, 1999a: *Human Nature and De Corpore Politico*, Oxford University Press, Oxford (priredio, uvod i bilješke napisao J. C. A. Gaskin, sadrži i I., VI. i XXV. poglavlje *De Corpore*, 1. izdanje 1994).
- Hobbes, Thomas, 1999b: *Léviathan*, Dalloz, Pariz (preveo, popratio bilješkama, usporedio s latinskim izdanjem i uvod napisao François Tricaud; 1. izdanje 1971).
- Hobbes, Thomas, 2004a: *Levijatan*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.

- Hobbes, Thomas, 2004b: *Léviathan*, Vrin/Dalloz, Pariz (francuski prijevod latinskog izdanja).
- Lalović, Dragutin, 2006: U Hobbesovoj zamci: pojam suverenosti?, *Politička misao* (43) 1: 3-27.
- Lalović, Dragutin, 2008: *Države na kušnji*, NZCH/Disput, Zagreb.
- Pitkin, Hanna Fenichel, 1964a: Hobbes's Concept of Representation – Part I, *American Political Science Review*, 58: 328-340.
- Pitkin, Hanna Fenichel, 1964b: Hobbes's Concept of Representation – Part II, *American Political Science Review*, 58: 902-918.
- Pitkin, Hanna, 1967: *The Concept of Representation*, University of California Press, Berkeley/Los Angeles/London.
- Ribarević, Luka, 2008: Polazište Hobbesove znanosti o politici, *Anali Hrvatskoga politološkog društva* 2008 (5): 461-481.
- Ribarević, Luka, 2009: Hobbesova teorija autorizacije I., *Politička misao* (46) 1: 28-48.
- Skinner, Quentin, 1998: *Liberty before Liberalism*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Skinner, Quentin, 2002a: *Visions of Politics*, vol. II: *Renaissance Virtue*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Skinner, Quentin, 2002b: *Visions of Politics*, vol. III: *Hobbes and Civil Science*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Skinner, Quentin, 2005: Hobbes on Representation, *European Journal of Philosophy* (13) 2: 155-184.
- Skinner, Quentin, 2006: Rethinking Political Liberty, *History Workshop Journal*, 61: 156-170.
- Skinner, Quentin, 2007: Hobbes on Persons, Authors and Representatives, u: Springborg, P. (ur.), *The Cambridge Companion to Hobbes's Leviathan*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Skinner, Quentin, Zarka, Yves Charles, 2001: *Hobbes. The Amsterdam Debate*, Georg Olms Verlag, Hildesheim/Zürich/New York.
- Villey, Michel, 2006: *La formation de la pensée juridique moderne*, PUF, Pariz (1. izdanje 1968).
- Zarka, Yves Charles, 2001: *Hobbes et la pensée politique moderne*, PUF, Pariz (1. izdanje 1995).

Luka Ribarević

HOBBS' THEORY OF AUTHORISATION II

Summary

In *Hobbes' Theory of Authorisation I* it was shown how Hobbes, by means of his theory of authorisation, managed to resolve the difficult points which, in the previous formulations of his science of politics, weighed on the issue of creation of the state conceived as a doubly impersonal apparatus relying on the representative relation between the sovereign and the subjects. In this text the author re-examines both the approach and the conclusion of his research through critical inquiry into Quentin Skinner's and Hanna Pitkin's interpretations of Hobbes' understanding of representation. In his recent works, Skinner attempted to demonstrate that it had to be interpreted, above all, as an instrument in the ideological conflict between the republicans and the monarchists in England in Hobbes' time. Hanna Pitkin, in turn, brought into question the representative character of sovereign power. As opposed to both of them, the author expounds the thesis that, in order to be understood properly, the theory of authorisation must be examined within the more comprehensive framework of Hobbes' science of politics and thus brought in connection with other important elements of its problem-matter, such as the right to punish, the relation between the sovereign's rights and the subjects' freedom, and the duties of the sovereign. By interpreting the theory of authorisation primarily as part of a system which is conditioned by and co-formative of the logic of the study as a whole, this text strives to show that the authorisation-based relation between the sovereign and the subjects, in spite of the fact that one-sided authorisation on the part of the subjects established a sovereign who has no legal obligations to them, is indeed determined by the logic of representation.

Keywords: theory of authorisation, sovereignty, sovereign, subjects, power, might, state, Hobbes, Quentin Skinner, Hanna Pitkin, Jean Hampton